

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЯКУБОВА ЛЮДМИЛА АНАТОЛІВНА

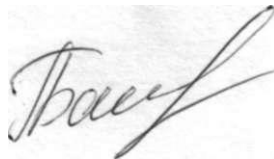
УДК 371.4:37.02

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ
У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

13.00.07 - теорія та методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Миколаїв - 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Галузяк Василь Михайлович,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пустовіт Григорій Петрович,
Президія АПН України, вчений секретар
Відділення загальної педагогіки та філософії
освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Слюсаренко Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться 12 лютого 2010 року о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.134.02 у Миколаївському державному університеті імені В. О. Сухомлинського за адресою: 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського за адресою: 54030, Миколаївська обл., м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24.

Автореферат розіслано "6" січня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Старова А.М.

Актуальність дослідження. Динамічні процеси, які відбуваються в економічному і політичному житті суспільства, актуалізують потребу в новому типі особистості, здатній самостійно приймати рішення, усвідомлено здійснювати свій вибір, гнучко реагувати на зміни обставин, нетрадиційно підходити до вирішення проблем, швидко адаптуватися до мінливих умов, створювати нове. Зростає значущість психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на вивчення сутності творчого потенціалу особистості, визначення можливостей і педагогічних умов його розвитку.

Розвиток творчих здібностей особистості є однією з центральних проблем у педагогічній науці, оскільки прогрес суспільства передбачає постійне оновлення знань, долаання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і способів їх втілення. Одним з головних педагогічних завдань за цих умов настає виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислити набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві.

Комплексність, теоретична і практична значущість проблеми розвитку творчих здібностей особистості визначили широту та інтенсивність її дослідження у педагогіці та психології. Сутність і зміст понять "творчі здібності", "креативність" досліджувалися в працях Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, Н. Лейтеса, О. Леонтьєва, К. Платанова, В. Рибалки, С. Сисоевої, Б. Теплова, Е. Торранса та ін.

У роботах Г. Балла, М. Махмутова, В. Оконя, Т. Шапової та ін. розглядалися напрями організації творчої діяльності учнів засобами проблемного навчання. Питання розвитку креативних здібностей учнів, особливості їх формування в навчальній і позанавчальній діяльності вивчалися Р. Грановською, В. Дружиніним, Б. Коссовим, О. Леонтьєвим та ін. Способи управління творчими процесами інтелектуальної діяльності особистості та методи діагностики творчих здібностей учнів розкриті у працях І. Підласого, Е. Торранса, Є. Туник, Л. Шрагіної та ін. Проблеми організації творчих ситуацій і способів їх розв'язання за допомогою евристичних та алгоритмічних методів розроблені Г. Альтшуллером, В. Андрєєвим, І. Лернером, П. Підкасистим, А. Хуторським та ін.

Аналіз педагогічних досліджень, виконаних протягом останніх років, свідчить про значний інтерес науковців до проблеми визначення факторів і умов розвитку різноманітних феноменів, що характеризують творчий потенціал особистості: творчих здібностей (Л. Руденко, М. Роговенко, Н. Слюсаренко, І. Теплицький, М. Титаренко, Л. Тихенко, Л. Шпак), творчої діяльності (С. Мельник, О. Расказова), творчої активності (Г. Костюшко), творчої самореалізації (Н. Комісаренко, Л. Левченко), творчого самовиявлення (В. Костюк), творчого мовного самовираження (Л. Березовська), художньо-творчого потенціалу (В. Ростовщик), творчої уяви (Т. Чурпіта), креативного мислення (Л. Баранова), особистісної творчості (О. Лаврентьєва), творчої особистості (В. Рибалка, М. Вайновська, В. Кисільова) тощо.

Увага дослідників зосереджується на різних аспектах і засобах розвитку творчого потенціалу особистості. Зокрема, М. Титаренко розглядає розвиток творчих здібностей засобами театрального мистецтва, В. Рагозіна, Г. Костюшко - засобами театральної самодіяльності, Т. Чурпіта - засобами хореографічного мистецтва,

модельовання гуманістичних виховних середовищ (М. Боритко, В. Караковський, Ю. Мануйлов, Л. Новікова, Н. Селіванова, В. Семенов, В. Ясвін та ін.); концепції спільної продуктивної творчої діяльності (В.Ляудіс); концепції особистісно зорієнтованого навчання (Г.Балл, І.Бех, Г. Бондаревська, М. Боришевський, О. Киричук, С. Подмазін та ін.); теоретичні положення щодо організації позакласної виховної роботи в школі (І. Винниченко, Т.Калечиш, Г.Каліберда, Б. Кобзар, І. Колесник, Г. Пустовіт та ін.).

У дослідженні використані законодавчі та нормативні державні документи у галузі освіти, зокрема, закон України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" (Україна - ХХІ століття), Національна програма "Діти України", постанова Кабінету міністрів України від 8 серпня 2007 року № 1016 "Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки".

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

- теоретичних: аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської, психологічної та педагогічної літератури з метою уточнення сутності та структури творчих здібностей і можливостей позакласної діяльності щодо їх розвитку в учнів підліткового віку; метод теоретичного модельовання застосовувався під час розробки функціональної моделі розвитку творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи;

- емпіричних: спостереження, бесіди, анкетування, тестування, метод експертних оцінок, що дало змогу з'ясувати актуальний стан сформованості творчих здібностей учнів; педагогічний експеримент здійснювався з метою перевірки педагогічних умов розвитку творчих здібностей підлітків у позаісасній діяльності;

- методи математичної статистики (визначення центральної тенденції, непараметричний критерій Вілкоксона) використовувалися під час обробки отриманих даних, виявлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі загальноосвітніх шкіл №7, №24, №29 м. Хмельницького. Загалом у дослідженні взяли участь 232 учні підліткового віку (5-8 класів) і 68 педагогів, керівників гуртків.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше обґрунтовано* й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної роботи (проекування позакласної діяльності як комплексного виховного середовища, що сприяє реалізації індивідуальних нахилів учнів і забезпечує широкі можливості для вияву їх творчої активності; організація спільної творчої діяльності педагогів і учнів як послідовної зміни форм соціальної взаємодії, що розвивають саморегуляцію школярів і формують у них здатність до самостійної творчої активності; побудова навчально-виховної взаємодії педагогів з учнями на засадах діалогічного підходу; використання системи творчих завдань, які диференціюються за критеріями проблеми, методу, результату і забезпечують залучення учнів до особистісно-творчої пошукової діяльності); *з'ясовано* потенційні можливості позакласної роботи щодо розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку; *уточнено* критерії (ціннісно-

мотиваційний, когнітивні-операційний і особистісно-диспозиційний), показники та рівні сформованості творчих здібностей підлітків (репродуктивно-імітаційний, частково-креативний і автсюмно-креативний); *подавшого розвитку* набули наукові положення щодо структури та етапів розвитку ч-гочного потенціалу учнів підліткового віку.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці методики реалізації педагогічних умов розвитку творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи, сутність якої полягає у формуванні комплексного виховного середовища, що поєднує предметно-просторовий, соціально-психологічний та організаційно-технологічний компоненти, що сприяють реалізації індивідуальних нахилів учнів і забезпечують южливості *щія* вияву їх творчої активності; опрацюванні комплексу проблемних завдань, які можуть застосовуватися у процесі позакласної роботи з метою розвитку творчого потенціалу школярів; адаптації й апробації діагностичних методик, які можуть використовуватися з метою моніторингу розвитку творчого потенціалу учнів.

Матеріали дослідження можуть бути використані з метою розробки навчальних програм і посібників: педагогіки та методики виховної роботи, спецкурсів і спецсеминарів для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що дасть змогу підвищити ефективність підготовки майбутніх учителів до формування творчої особистості учнів. Висновки та рекомендації дослідження можуть знайти застосування у процесі вдосконалення позакласної навчально-виховної роботи, розробки гуманістично орієнтованих навчально-виховних технологій для загальноосвітніх навчальних закладів

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічною обґрунтованістю вихідних засад дослідження, застосуванням комплексу методів, адекватних меті й завданням дослідження; чіткою системою діагностичних критеріїв; репрезентативністю експериментальної вибірки; кількісним та якісним аналізом емпіричних результатів; застосуванням методів математичної статистики для перевірки достовірності отриманих даних; упровадженням результатів дослідження в практику роботи загальноосвітніх закладів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях і методологічних семінарах кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2005-2009 рр.), доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях "Творчий потенціал особистості: проблеми розвитку та реалізації" (м. Київ, 2005 р.), "Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання і підготовки фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми" (м. Вінниця, 2006 р.), "Соціально-педагогічні засади виховання морально гармонійної особистості" (м. Київ, 2008 р.).

Основні положення, висновки і методичні рекомендації дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл № 7, № 24, № 29 м. Хмельницького та Хмельницького міського колегіуму (довідка про впровадження № 615 від 27.05.2009), Хмельницького національного університету (довідка № 11/28 від 17.06.2009), Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

(довідка № 10/41 від 17.06.09), Волинського національного університету ім. Л. Українки (довідка № 3/2230 від 30.06.2009).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 9 одноосібних публікаціях, з них 8 статей у фахових виданнях, затверджених ВАГ України, та методичні вказівки.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (271 найменування), додатків. Основний зміст дисертації викладено на 199 сторінках. Робота містить 17 таблиць на 14 сторінках і 13 рхунків на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито науковий новизну, теоретичне й практичне значення роботи, представлено дані про організацію і проведення дослідження та апробацію його результатів.

У *першому розділі* - "**Розвиток творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної роботи як педагогічна проблема**" - розкрито філософські, психолого-педагогічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості, визначено **критерії**, показники та рівні сформованості творчих здібностей підлітків, проаналізовано актуальний стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці, з'ясовано можливості позакласної роботи як засобу розвитку творчого потенціалу; школярів.

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури засвідчив, що проблема творчості має складний, багатоаспектний характер, у зв'язку з чим існують різні підходи до її вивчення: філософський - осмисляє феномен творчості як єдності сутнісного, процесуального та особистісного компонентів, що зумовлюють появу продукту, який відрізняється новизною, оригінальністю й унікальністю (А. Бергсон, Ф. Батурін, М. Бердяєв, Дж. Дьюї, С. Данілов, .: Каган, С. Куль, Е. Якуба та ін.); психологічний - дослідження структури та психологічних особливостей творчих здібностей і якостей особистості (Б. Ананьєв, Г. Андреева, Е. Ануфрієва, В. Афанасьєва, С. Батеніна, А. Брушлинський, Л. Буєва, Ю. Волкова, Г. Квасова, Л. Коган, О. Леонтєв, А. Матюшкін, К. Платонов, В. Тупрінов, І. Фролов та ін.); педагогічний - визначення шляхів і засобів формування творчої особистості, розвитку її творчого потенціалу (В. Алфімов, Д. Богоявленська, В. Зягвинський, Н. Кузьміна, М. Поташник, Н. Талізіна, Ю. Гільбух, О. Киричук, Н. Козленко, О. Кульчицька, В. Бутенко та ін.). Протягом останнього часу збільшилася кількість досліджень, автори яких дотримуються комплексного підходу до дослідження проблеми творчості, розглядаючи її з позицій різних наукових галузей (Д. Богоявленська, С. Дружинін, А. Петровський, М. Холодна і ін.).

У процесі дослідження з'ясовано, що основні підходи до вивчення і трактування творчості можна диференціювати залежно від того, який із чотирьох аспектів проблеми виходить на перший план: творчий процес; продукт творчості; **суб'єкт** творчості; середовище, в якому здійснюється творчість, Порівняльний аналіз

різних концепцій творчості дав змогу виділити два взаємопов'язаних аспекти творчості: внутрішній і зовнішній. Зовнішній аспект - творчість як збагачення культури, створення суспільнозначущих цінностей - характеризується діяльністю, що продукує якісно нові об'єкти. Головним критерієм творчості вважається новизна продукту діяльності. Внутрішній аспект творчості - творчість як самореалізація особистості, її утвердження в світі, реалізація здібностей і талантів, відображає зміну і становлення особистості в процесі творчої діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність феномену творчості, різні аспекти якого знаходять відображення в численних поняттях: творча активність, творча діяльність, творча особистість, креативність, творчий потенціал, творчі здібності тощо. Серед численних робіт, присвячених вивченню творчого потенціалу особистості, можна виділити три основних підходи, які відображають різні погляди на сутність творчих здібностей:

- у рамках першого підходу творчі здібності розглядаються як вияв інтелекту, різновид інтелектуальної поведінки особистості: високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей, і навпаки (Д. Векслер, Г. Айзенк, Р. Стернберг, Л. Термен та ін.);

- прихильники другого підходу вважають, що творчих здібностей як таких не існує, а творча поведінка є вираженням особистіших властивостей індивіда (Д. Богоявленська, С. Бондаренко, А. Матюшкін, М. Лейтес, В. Ротенберг та ін.);

- дослідники, дотримуючись третього підходу, розглядають творчі здібності як самостійні, якісно своєрідні, незалежні від інтелекту (Д. Гетцельс, П. Джексон, К. Тейлор, Е. Торранс, Я. Пономарьов і ін.).

На основі аналізу й узагальнення різних підходів до розуміння сутності творчого потенціалу особистості з'ясовано, що творчі здібності являють собою специфічну форму загальних здібностей, які дають змогу особистості гнучко й оперативно реагувати на впливи оточення, створювати оригінальні образи та ідеї й продукувати суб'єктивно нові способи постановки й розв'язання проблем. Відповідно до комплексного підходу творчі здібності учнів розглядаються нами як інтегральні індивідуально-психологічні властивості особистості, що синтезують інтелектуальні можливості, мотивацію творчої активності й креативний потенціал і виступають загальною особистісною передумовою успішної творчої діяльності.

Враховання діагностичних параметрів креативності, виділених у роботах Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, О. Лука, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Рибалки, Е. Торранса, а також вивчення структури й особливостей прояву творчого потенціалу учнів підліткового віку дало змогу визначити три критерії сформованості творчих здібностей підлітків: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний та особистісно-диспозиційний. Зміст кожного критерію конкретизовано за допомогою комплексу показників, що дають змогу діагностувати загальний рівень сформованості творчих здібностей учнів.

Показники *ціннісно-мотиваційного* критерію: загальна спрямованість учнів на творчість і творчу самореалізацію, розкриття своїх можливостей у творчій діяльності; сформованість внутрішньої мотивації творчої діяльності; прагнення до створення нового, пошуку і розв'язання проблем нестандартним способом;

сформованість пізнавальної потреби, допитливості як прагнення до нового та незвичайного; прагнення до надситуативної творчої активності, виходу за межі виконання конкретного завдання.

Показники *когнітивно-операційного* критерію: сформованість інтелектуально-логічних умінь (аналізувати, узагальнювати, виділяти головне, порівнювати, логічно зв'язно описувати явища, давати визначення, аргументувати, класифікувати і систематизувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки); сформованість інтелектуально-евристичних умінь (генерувати ідеї, встановлювати асоціативні зв'язки, бачити суперечності, відчувати і визначати проблеми, долати інертність мислення); сформованість якостей дивергентного (креативного) мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність, точність, критичність); прояви творчої активності й самостійності у ході творчої діяльності; самостійність мислення як уміння власними зусиллями розв'язувати проблеми, продукувати оригінальні думки, пошукові стратегії й тактики.

Показники *особистісно-диспозиційного* критерію: готовність до саморегуляції творчої діяльності, що виявляється у здатності самостійно організувати, контролювати власні дії й нести відповідальність за їх результати; позитивна самооцінка, впевненість у собі, переконаність у можливості досягнення успіху в творчій діяльності; розвиненість комунікативно-творчих рис (готовність акумулювати і використовувати творчий досвід інших людей, конструктивно взаємодіяти в процесі колективної творчої діяльності, толерантність, здатність уникати конфліктів і продуктивно розв'язувати їх); наполегливість у реалізації творчих задумів, здатність долати перешкоди на шляху до мети; незалежність, схильність довіряти собі й протистояти зовнішньому тиску, гальмувати захисні механізми, що блокують прояв творчої активності.

Комплексне врахування вказаних критеріїв і відповідних показників дало змогу визначити й схарактеризувати три рівні сформованості творчих здібностей учнів підліткового віку: репродуктивно-імітаційний, частково-креативний і автономно-креативний. Репродуктивно-імітаційний рівень характеризується недостатньою сформованістю інтелектуально-логічних та інтелектуально-евристичних умінь, загальною спрямованістю учнів на репродуктивну діяльність, відсутністю прагнення до творчої активності й самостійності, особистісною неготовністю до вияву креативності у міжособистісних стосунках і діяльності. Частково-креативний рівень характерний для підлітків, які здатні ситуативно виявляти гнучкість і оригінальність в окремих видах діяльності, виявляють загальне позитивне ставлення до творчості, але через недостатню готовність до саморегуляції творчої діяльності сумніваються у своїх можливостях і потребують зовнішньої підтримки та допомоги. Автономно-креативний рівень виявляють підлітки, які характеризуються загальною спрямованістю на творчу самореалізацію, володіють сформованими інтелектуально-логічними і евристичними вміннями, якостями дивергентного мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність, точність), здатні до саморегуляції творчої діяльності.

Констатувальні зрізи, якими було охоплено 232 учні 5-8 класів і 68 педагогів загальноосвітніх шкіл №7, №24 і №29 м. Хмельницького, засвідчили, що традиційна організація навчально-виховного процесу у загальноосвітніх школах не

забезпечує формування у багатьох учнів здатності до творчої діяльності. З'ясовано, зокрема, що автономно-креативний рівень сформованості творчих здібностей властивий лише для 18,1 % підлітків, частково-креативний - для 40,1 %, репродуктивно-імітаційний - для 41,8 %. Проведені спостереження і бесіди з учителями дали змогу визначити чинники, які обмежують вияв і розвиток творчого потенціалу школярів у рамках класно-урочної роботи: спрямованість на обов'язкове засвоєння матеріалу у програмі в чітко визначеному обсязі; домінування пояснювально-ілюстративних і репродуктивних методів навчання з акцентом на запам'ятовування і відтворення; орієнтація на фронтальні форми навчальної діяльності; обмежене врахування статевої, вікової та індивідуальних особливостей школярів, їх інтересів і нахилів; використання жорсткої системи зовнішнього контролю за допомогою бальної системи оцінок; одноманітність програм, форм і методів навчання.

Внаслідок проведеного дослідження з'ясовано, що значними потенційними можливостями щодо розвитку творчих здібностей учнів загальноосвітньої школи володіє позакласна робота. Визначено й проаналізовано основні особливості позакласної роботи, що забезпечують її розвивальний потенціал:

- пріоритетна орієнтація на розвиток індивідуальних задатків, інтересів і нахилів учнів, а не реалізацію освітніх стандартів;

- організація на засадах добровільності, активності й самодіяльності створює умови для вільного самовизначення і творчої самореалізації учнів, їх становлення як суб'єктів творчої активності;

- використання широкого спектру видів діяльності дає змогу повніше враховувати індивідуальні особливості учнів, їх інтереси, нахили, бажання і можливості;

- менша формалізованість і регламентованість розширює свободу педагогічної творчості вчителя, дає змогу урізноманітнювати зміст, методи і форми навчально-виховної роботи, використовувати інноваційні методики (ігрові, творчі, проектні, проблемно-пошукові тощо);

- добровільний характер участі в позакласній роботі, вільний вибір форм діяльності стимулює творчу активність і самостійність учнів, сприяє формуванню внутрішньої мотивації творчої діяльності;

- різноманітність форм позакласної діяльності розширює простір для творчої самореалізації та самоствердження учнів, забезпечує досягнення успіху і формування позитивної самооцінки, зміцнює віру у власні творчі можливості;

- надання переваги практичним і проблемно-пошуковим формам діяльності сприяє формуванню в учнів дослідницьких умінь, розвитку ініціативи, незалежності, готовності до ризику, винахідливості, гнучкості й оригінальності мислення;

- гнучкість і варіативність позакласної роботи дає змогу більш різносторонньо розкрити індивідуальні нахили й здібності учнів, які не завжди вдається помітити під час уроків;

- відсутність примусу і системи оцінок, орієнтації на обов'язковий результат знімає психічну напругу, тривожність учнів, розкріпає їх творчу уяву, сприяє формуванню атмосфери творчого пошуку;

- більша відкритість, безпосередність і неформальність спілкування посилює вплив особистості педагога на розвиток учнів, стимулює їх творчу активність.

Доведено, що завдяки своїм особливостям позакласна робота здатна суттєво розширити простір творчої самореалізації школярів, забезпечити можливості для досягнення ними успіху в обраній сфері діяльності, розвитку впевненості у власних творчих силах, формування атмосфери творчого партнерства педагогів і учнів на основі спільних інтересів і цінностей. Водночас слід підкреслити, що перераховані особливості свідчать лише про потенційні можливості позакласної роботи, практична реалізація яких можлива лише за певних педагогічних умов і відповідної організації.

У *другому розділі* - "**Експериментальне дослідження педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку в процесі позакласної роботи**" - обґрунтовано педагогічні умови та функціональну модель розвитку творчих здібностей підлітків під час організації позакласної роботи в загальноосвітній школі, розкрито методику організації та проведення педагогічного експерименту, проаналізовано отримані результати.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить про існування різних підходів до визначення педагогічних умов розвитку творчого потенціалу дітей. Водночас, можна констатувати, що, не зважаючи на певні концептуальні розбіжності, більшість науковців акцентують увагу на важливості у контексті розвитку творчих здібностей особистості таких чинників, як: сприятливе середовище, що стимулює вияв творчої самостійності й активності дітей; застосування активних технологій навчально-виховного процесу (проблемних, проектних, інтерактивних, ігрових тощо); урахування індивідуальних особливостей учнів; демонстрація зразків креативної поведінки; демократизація, персоналізація, діалогізація міжособистісних стосунків між учителем і учнями тощо.

Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури, а також практичного досвіду навчально-виховної роботи в загальноосвітній школі **дало** змогу виділити комплекс педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної діяльності: 1) проектування позакласної діяльності як комплексного виховного середовища, що сприяє реалізації індивідуальних нахилів учнів і забезпечує широкі можливості для вияву їх творчої активності; 2) організація **спільної** творчої діяльності педагогів і учнів як послідовної зміни форм соціальної взаємодії, що розгортаються у напрямі розширення саморегуляції школярів і формування у них здатності до самостійної творчої активності; 3) побудова навчально-виховної взаємодії з учнями на засадах діалогічного підходу; 4) використання комплексу творчих завдань, що диференціюються за критеріями **проблеми, методу, результату** і забезпечують включення учнів в особистісно-творчу пошукову діяльність.

З'ясовано, що розвиток творчих здібностей учнів потребує проектування і створення в процесі позакласної роботи цілісного виховного середовища, яке забезпечує можливості для самовизначення і творчої самореалізації учнів. Спираючись на концептуальні положення теорії моделювання гуманістичних освітніх середовищ (Г. Ковальов, Л. Новикова, В. Лєвін), виховне середовище розглядаємо як спеціально сконструйований і структурований комплекс предметних та соціальних умов, які забезпечують можливості для ініціювання, вияву й розвитку творчої активності педагогів і вихованців на основі спільної діяльності. Внаслідок узагальнення

результатів психолого-педагогічних досліджень доведено, що для забезпечення розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку позакласна діяльність повинна проектуватися як цілісне виховне середовище, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів (предметно-просторового, соціально-психологічного і організаційно-технологічного), які сприяють реалізації індивідуальних нахилів учнів і стимулюють вияв їх творчого потенціалу. Встановлено, що просторово-предметний компонент позакласного виховного середовища для стимулювання розвитку творчих здібностей підлітків має відповідати таким вимогам: гетерогенність і складність середовища, взаємозв'язок функціональних зон, гнучкість і варіативність, індивідуалізованість, автентичність. Соціальний компонент освітнього середовища має забезпечувати: свободу творчого самовираження учнів; взаєморозуміння і задоволеність взаєминами всіх суб'єктів виховного процесу; позитивну емоційна включеність учнів у творчу діяльність; участь учнів у виборі й організації різних видів позакласної діяльності; демонстрацію значущими дорослими (педагогами) зразків креативної поведінки.

На основі концептуальних положень теорії формування вищих психічних функцій Л. Виготського і теорії спільної продуктивної діяльності В. Ляудіс обґрунтовано необхідність організації спільної творчої діяльності вчителя та учнів як послідовної зміни форм соціальної взаємодії (введення у діяльність; розподілена діяльність; імітована діяльність; підтримана діяльність; саморегульована діяльність; самоспонукувана діяльність; самоорганізована діяльність; творче партнерство), що розгортаються у напрямі від максимальної допомоги вчителя учням у виконанні творчих завдань до послідовного розвитку саморегуляції учнів і формування у них здатності до самостійної творчості.

Встановлено, що важливою педагогічною умовою розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку є організація навчально-виховної взаємодії на засадах діалогічного підходу, який передбачає: сприйняття вихованця рівноправним партнером творчої діяльності; безумовно позитивне ставлення, повагу до учнів і віру в їх потенційні можливості; особистісну відкритість і довір'я; налаштованість на взаєморозуміння і творчу співпрацю; надання вихованцям свободи вибору, права на власну позицію.

Дотримуючись особистісно-діяльнісного підходу і спираючись на класифікацію проблемних завдань, запропоновану О. Івіним, пропонуємо комплекс творчих завдань, орієнтованих на розвиток креативних здібностей підлітків у процесі позакласної діяльності. Визначено вісім типів проблемних завдань, які диференціюються за трьома ознаками (проблема, метод результат) і забезпечують реалізацію розвивальної, пізнавальної, орієнтаційної та практичної функцій у виховній роботі з підлітками.

Обґрунтовані педагогічні умови покладено в основу розробленої функціональної моделі розвитку творчих здібностей підлітків, яка містить три блоки (цільовий, операційно-діяльнісний, результативний) і комплексно відображає мету, умови, методи, етапи та рівні розвитку творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи в загальноосвітній школі. Експериментальна перевірка визначених умов і розробленої моделі здійснювалася протягом 2006-2008 рр. у

процесі організації позакласної роботи з підлітками в загальноосвітній школі № 24 м. Хмельницького. Для проведення експерименту було відібрано експериментальну групу загальною чисельністю 92 учні і контрольну групу (96 учнів). Групи добиралися таким чином, щоб забезпечити їх максимально можливу схожість за вихідним рівнем сформованості творчих здібностей школярів.

Експериментальна робота проводилася в процесі організації діяльності художньо-естетичної і туристсько-краєзнавчої студій та творчо-пошукового гуртка. Організаційна схема дослідження передбачала послідовне проходження трьох етапів: констатувального, формувального та підсумкового. Позакласна робота в контрольній групі проводилася за традиційною методикою. В експериментальній групі у процесі організації позакласної роботи реалізовувався комплекс визначених педагогічних умов. Особлива увага приділялася формуванню виховного середовища, яке б відіфувало широкий простір для вияву індивідуальних нахилів і потреб учнів, стимулювало їх творче самовираження та самореалізацію. З цією метою відповідним чином проектувалися три взаємопов'язані компоненти творчо-стимулюючого виховного середовища: просторово-предметний, соціально-психологічний та організаційно-технологічний. У процесі створення просторово-предметного оточення позакласної діяльності важливе значення надавалося забезпеченню його гетерогенності, складності, гнучкості, варіативності, індивідуалізованості й автентичності. Соціально-психологічний компонент середовища проектувався таким чином, щоб забезпечити суб'єкту позицію підлітків і стимулювати їх творче самовираження на основі діалогізації педагогічної взаємодії, сприйняття учнів як партнерів спільної творчої діяльності, надання їм свободи вибору, права на власну позицію, самостійний вибір творчих завдань, їх форми і змісту, відмови від примусу і виставлення оцінок за результати творчого самовираження, демонстрації педагогом зразків креативної поведінки. Організаційно-технологічний компонент виховного середовища передбачав використання у процесі позакласної діяльності різноманітних форм, методів і прийомів, що стимулюють розвиток творчих здібностей учнів: організація спільної творчої діяльності вчителя та учнів як послідовної зміни форм соціальної взаємодії, що розгортаються у напрямку підвищення самостійності учнів і формування у них здатності до саморегуляції творчої активності; використання комплексу творчих завдань, що диференціюються за критеріями проблеми, методу і результату та забезпечують включення учнів в особистісно-творчу пошукову діяльність; застосування методів і прийомів, які знімають психічну напругу і стимулюють творче самовираження учнів (ігри, творчі проекти, дослідницькі методи, евристичні стратегії, психотехнічні вправи, спеціальні прийоми розвитку фантазії та творчої інтуїції тощо).

Результати експериментального дослідження засвідчують, що розроблена на основі обґрунтованих у роботі педагогічних умов модель організації позакласної роботи підлітків стимулює розвиток їх мотивації творчої діяльності, інтелектуально-логічних та евристичних умінь, комунікативно-творчих якостей і характеристик творчого мислення (швидкості, оригінальності, розробленості, гнучкості), сприяє формуванню здатності до самоуправління і саморегуляції в процесі творчої діяльності, спонукає до творчої активності й самостійності. В учнів експериментальної групи

відбулися статистично значущі кількісні та якісні зміни за всіма критеріями сформованості творчих здібностей (ціннісно-мотиваційним, особистісно-диспозитивним і когнітивно-операційним), що виявилось в позитивній динаміці загальних рівнів сформованості творчих здібностей (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості творчих здібностей учнів контрольної й експериментальної груп (у %)

Отримані результати свідчать, що за період проведення педагогічного експерименту в експериментальній групі суттєво зменшилась (з 42,4 % до 14,1 %) кількість підлітків з репродуктивно-імітаційним рівнем розвитку творчих здібностей. Натомість збільшилося число учнів з частково-креативним (з 40,2 % до 52,2 %) і автономно-креативним (з 17,4 % до 33,7 %) рівнями розвитку творчих здібностей. Використання непараметричного критерію Вілкоксона засвідчило статистичну достовірність цих змін ($\alpha = 0,05$). На відміну від експериментальної, у контрольній групі не сталося суттєвих зрушень у рівнях сформованості творчих здібностей підлітків. Кількість учнів з автономно-креативним рівнем залишилася практично незмінною (1-й зріз - 18,8 %, 2-й зріз - 20,8 %). Відсоток учнів з частково-креативним рівнем творчих здібностей підвищився на 4,3% (з 39,5 % до 43,8 %), з репродуктивно-імітаційним - зменшився на 6,3 % (з 41,7 % до 35,4 %). Хоча й спостерігаються певні позитивні тенденції, вони мають незначний характер і не досягають рівня статистичної значущості.

Загалом, проведене дослідження свідчить про позитивний вплив обґрунтованих педагогічних умов на розвиток творчих здібностей учнів у процесі позакласної роботи і підтвердило істинність висунутої гіпотези. Результати теоретичного й експериментального дослідження дали підстави для формування таких **висновків**.

1. Динамізм, притаманний сучасному етапу розвитку суспільства, актуалізує потребу в підготовці творчої особистості, здатної самостійно приймати нестандартні рішення, оперативно реагувати на зміни обставин, виявляти оригінальність, гнучкість і конструктивність під час розв'язання різноманітних проблем. Аналіз педагогічної практики свідчить, що реалізацію цього завдання у навчально-виховному

процесі загальноосвітньої школи неможливо забезпечити в рамках однієї лише класно-урочної діяльності, яка за змістом, тривалістю й організацією має відносно регламентований характер, обмежує творче самовираження учнів і не дає змоги повною мірою враховувати їхні індивідуальні особливості, інтереси і нахили. Компенсувати вказані обмеження і суттєво підвищити розвивальний потенціал педагогічної взаємодії може позакласна робота, яка завдяки своїм особливостям уможливує формування навчально-виховного середовища, сприятливого для творчої самореалізації школярів.

2. На основі аналізу психолого-педагогічних підходів до розуміння сутності творчого потенціалу особистості з'ясовано, що творчі здібності являють собою специфічну форму загальних здібностей, які дають змогу особистості гнучко й оперативно реагувати на впливи оточення, створювати різноманітні оригінальні образи та ідеї й продукувати суб'єктивно нові способи постановки та розв'язання проблем. Відповідно до комплексного підходу творчі здібності учнів розглядаються як інтегральні індивідуально-психологічні властивості особистості, що синтезують інтелектуальні можливості, мотивацію творчої активності й креативний потенціал і виступають загальною внутрішньою передумовою успішної творчої діяльності.

3. Узагальнення результатів психологічних і педагогічних досліджень, а також власного досвіду дало змогу визначити критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, особистісно-диспозиційний) та відповідні показники сформованості творчих здібностей учнів підліткового віку. Ціннісно-мотиваційний критерій відображає сформованість спонукально-енергетичного аспекту творчої активності учнів, їх емоційне ставлення до творчості, пізнавальний інтерес, мотивацію творчого пошуку, прагнення до відкриття нових способів пізнавальної та практичної діяльності. Когнітивно-операційний критерій характеризує інтелектуально-інструментальний аспект творчого потенціалу учнів: інтелектуальні можливості та структурні особливості інтелекту, параметри креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, точність), прояви активності та самостійності у процесі творчої діяльності. Особистісно-диспозиційний критерій характеризує сформованість особистіших якостей, необхідних для творчої самореалізації підлітків.

Означені критерії дали змогу виділити три якісно своєрідні рівні сформованості творчих здібностей школярів: репродуктивно-імітаційний, частково-креативний і автономно-креативний. Репродуктивно-імітаційний рівень характеризується недостатньою сформованістю інтелектуально-логічних та інтелектуально-евристичних умінь, загальною спрямованістю підлітків на репродуктивну діяльність, використання шаблонних способів мислення; нечутливістю до суперечностей у міркуваннях; відсутністю прагнення до надситуативної творчої активності і самостійності. Частково-креативний рівень характеризується загальним позитивним ставленням підлітків до творчості, але водночас потребою в допомозі вчителя у постановці та розв'язанні творчих завдань; домінуванням у структурі мотивації творчої діяльності зовнішніх мотивів; недостатньою готовністю до саморегуляції творчої активності. Автономно-креативний рівень вирізняється загальною спрямованістю підлітків на творчу самореалізацію, сформованістю інтелектуально-логічних та інтелектуально-евристичних умінь та якостей дивергентного мислення; домінуванням

у структурі мотивації творчої активності внутрішніх мотивів; готовністю до саморегуляції творчої діяльності.

4. Внаслідок проведеного дослідження з'ясовано, що значними потенційними можливостями щодо розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку володіє позакласна робота, яка завдяки своїм особливостям уможливує створення навчально-виховного середовища, сприятливого для творчого самовираження школярів. Доведено, що найважливішими у контексті розвитку творчих здібностей учнів є такі особливості позакласної роботи: організація на засадах добровільності, активності й самодіяльності, що стимулює вільне самовизначення і вияв креативного потенціалу учнів; гнучкість і варіативність форм позакласної діяльності, що дає змогу більш повно враховувати індивідуальні особливості підлітків, їх інтереси, нахили і бажання; менша формалізованість і регламентованість розширює свободу педагогічної творчості вчителя і простір для творчої самореалізації учнів; добровільний характер участі у позакласній роботі, вільний вибір форм діяльності стимулює творчу активність і самостійність учнів, сприяє розвитку внутрішньої мотивації творчої діяльності, забезпечує досягнення успіху і формування позитивної самооцінки; відсутність примусу й орієнтації на обов'язковий результат знімає психічну напругу, тривожність учнів, розкріпає їх творчу уяву, сприяє формуванню атмосфери творчого пошуку; більша відкритість, безпосередність і неформальність спілкування посилює вплив особистості педагога на розвиток творчої активності учнів.

5. Визначено та експериментально перевірено педагогічні умови, які забезпечують розвиток творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної роботи: проектування позакласної діяльності як комплексного виховного середовища, що сприяє реалізації індивідуальних нахилів і стимулює творчу активність учнів; організація спільної творчої діяльності вчителя та учнів як послідовної зміни форм взаємодії (введення в діяльність; розподілена діяльність; імітована діяльність; підтримана діяльність; саморегульована діяльність; самоспонукувана діяльність; самоорганізована діяльність; творче партнерство), що забезпечують поступове зменшення педагогічного керівництва і одночасно розвиток здатності учнів до саморегуляції творчої активності; здійснення навчально-виховної взаємодії з підлітками на засадах діалогічного підходу (сприйняття вихованця як рівноправного партнера творчої діяльності; безумовно позитивне ставлення, повага до учня і віра в його потенційні творчі можливості; особистіша відкритість і довіра; налаштованість на взаєморозуміння і творчу співпрацю; надання вихованцям свободи вибору, права на власну позицію); використання комплексу творчих завдань, які диференціюються за критеріями проблеми, методу, результату і забезпечують включення учнів в особистісно-творчу пошукову діяльність.

6. З'ясовано, що для формування у процесі позакласної роботи виховного середовища, яке стимулює творчу самореалізацію підлітків, необхідно забезпечити відповідне конструювання трьох взаємопов'язаних компонентів: просторово-предметного, соціально-психологічного та організаційно-технологічного. Просторово-предметний компонент має відповідати таким вимогам, як: гетерогенність і складність

середовища, взаємозв'язок його функціональних зон, гнучкість і варіативність, індивідуалізованість, автентичність. Соціально-психологічний компонент виховного середовища має забезпечувати: свободу творчого самовираження підлітків, взаєморозуміння і задоволеність взаєминами всіх суб'єктів виховного процесу, позитивну емоційну включеність учнів у творчу діяльність, участь школярів у виборі й організації різних видів позакласної діяльності, демонстрацію значущими дорослими (педагогами) зразків креативної поведінки. Організаційно-технологічний компонент виховного середовища передбачає використання у процесі позакласної діяльності різноманітних форм, методів і прийомів, що стимулюють розвиток творчих здібностей учнів: проблемних, інтерактивних, проектних, ігрових, спеціальних прийомів і вправ, які знімають психічну напругу, внутрішні бар'єри творчого самовираження, а також стимулюють розвиток творчої уяви та дивергентного мислення учнів.

7. Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив, що реалізація обфунтованих педагогічних умов суттєво стимулює розвиток творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи, сприяє формуванню внутрішньої мотивації творчої діяльності, розвитку комунікативно-творчих рис, здатності до самоуправління і саморегуляції творчої діяльності, швидкості, оригінальності, розробленості й гнучкості мислення, вербальної креативності, активності і самостійності підлітків у процесі творчої діяльності. В експериментальній групі, на відміну від контрольної, суттєво зменшилася (з 42,4 % до 14,1 %) кількість підлітків з репродуктивно-імітаційним рівнем розвитку творчих здібностей, натомість збільшилася - з частково-креативним (з 40,2 % до 52,2 %) і автономно-креативним (з 17,4 % до 33,7 %).

Проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів проблеми розвитку творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи. Подальшого вивчення потребують, такі питання: формування готовності вчителів до розвитку творчих здібностей учнів у процесі позакласної роботи; розробка концептуально-методичних шляхів інтеграції різних видів діяльності учнів у процесі розвитку їх творчого потенціалу; теоретико-методологічне обфунтування психолого-педагогічних умов формування мотивації творчої діяльності учнів.

СПИСОК ОПУБЛЮВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Якубова Л. А. Проблема розвитку творчої особистості у спадщині українських просвітителів / Л. А. Якубова // Збірник наукових праць Хмельницької національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. - 2004. - № 31. Частина 2. - С. 180-183.
2. Якубова Л. А. Взаємодія сім'ї і школи в розв'язанні проблеми творчої особистості / Л. А. Якубова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка і психологія. - 2005. - № 13. - С. 195-197.
3. Якубова Л. А. Позакласна робота як засіб розвитку творчих здібностей підлітків / Л. А. Якубова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики

навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. - Вил. 9 / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. - Киш-Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2006. - С. 223-226.

4. Якубова Л.А. Сутність, структура, критерії та показники сформованості творчих здібностей у підлітків / Л. А. Якубова // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. Вип. 331. Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2007. - С. 194-203.

5. Якубова Л.А. Методика розв'язування проблемних завдань як засобу розвитку творчих здібностей школяра / Л. А. Якубова // Педагогіка і психологія професійної освіти. - Львів, 2008. - № 2. - С. 97-103.

6. Якубова Л. А. Аналіз проблем розвитку творчих здібностей у позакласній роботі школи / Л. А. Якубова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: психологія і педагогіка. - 2008. - № 10. - С. 284-289.

7. Якубова Л. А. Особливості організації позакласної роботи як засобу розвитку творчих здібностей підлітків, школи / Л. А. Якубова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді / 36. наук. пр. Інституту проблем виховання АПН України. - Вип. 12. Кн. 1. - Київ, 2008. - С. 387-393.

8. Якубова Л. А. Педагогічні умови формування творчих здібностей учнів підліткового віку в процесі позакласної роботи / Л. А. Якубова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка і психологія. - 2008. - № 25. - С. 122-129.

9. Якубова Л. А. Розвиток творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи: Методичні рекомендації / Л. А. Якубова. - Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2009. - 46 с.

АНОТАЦІЇ

Якубова Л.А. Розвиток творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв, 2010.

У дисертації на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано сутність і структуру творчих здібностей учнів підліткового віку, визначено критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, особистісно-диспозиційний), показники та рівні (репродуктивно-імітаційний, частково-креативний і автономно-креативний) їх сформованості, розкрито можливості позакласної роботи щодо розвитку творчого потенціалу школярів.

Теоретично обфунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної роботи.

Розроблено методику формування у процесі позакласної роботи в загальноосвітній школі цілісного виховного середовища що складається з трьох

взаємопов'язаних компонентів (предметно-просторового, соціально-психологічного, організаційно-технологічного) і стимулює вияв індивідуальних нахилів та творчу самореалізацію учнів.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, креативність, позакласна робота, виховне середовище, спільна творча діяльність, творчі завдання,

Якубова Л.А. Развитие творческих способностей подростков в процессе внеклассной работы общеобразовательных учебных заведений. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Николаевский государственный университет имени В.А. Сухомлинского, Николаев, 2010.

В диссертации раскрываются педагогические условия и методика развития творческих способностей подростков в процессе организации внеклассной работы в общеобразовательной школе. В результате теоретического исследования установлено, что творческие способности представляют собой специфическую форму общих способностей, которые позволяют личности гибко и оперативно реагировать на влияния окружения, создавать разнообразные оригинальные продукты и идеи, продуцировать субъективно новые способы постановки и решения проблем. В соответствии с комплексным подходом предложено понимание творческих способностей как интегральных индивидуально-психологических свойств личности, которые синтезируют интеллектуальные возможности, мотивацию творческой активности, креативный потенциал и выступают общей внутренней предпосылкой успешности творческой деятельности.

На основе обобщения результатов психологических и педагогических исследований, а также собственного педагогического опыта, определены критерии (цешотно-мотивационный, когнитивно-операциональный, личностно-диспозиционный), показатели и уровни развития творческих способностей подростков: репродуктивно-имитационный, частично-креативный и автономно-креативный.

Обосновано, что значительными потенциальными возможностями относительно развития творческих способностей школьников подросткового возраста обладает внеклассная работа, которая благодаря своим особенностям делает возможным создание учебно-воспитательной среды, стимулирующей творческое самовыражение детей. Определены особенности внеклассной работы, которые имеют важное значение для развития творческих способностей учеников: организация в соответствии с принципами добровольности, активности и самостоятельности, что стимулирует свободное самоопределение и проявление креативного потенциала детей; гибкость и вариативность форм внеклассной деятельности, что позволяет более полно учитывать индивидуальные особенности подростков, их интересы, склонности и желания; меньшая формализованность и регламентированность расширяет свободу педагогического творчества учителя и пространство творческой самореализации школьников; добровольный характер участия во внеклассной

работе, свободный выбор форм деятельности стимулирует творческую активность и самостоятельность учеников, способствует формированию внутренней мотивации творческой деятельности; отсутствие принуждения и ориентации на обязательный результат снимает психическое напряжение, тревожность учеников, раскрепощает их творческое воображение, способствует формированию атмосферы творческого поиска; большая открытость, непосредственность и неформальность общения усиливает влияние личности педагога на развитие творческой активности учеников.

В диссертации определены и экспериментально проверены педагогические условия развития творческих способностей школьников подросткового возраста в процессе внеклассной работы: проектирование внеклассной деятельности как комплексной воспитательной среды, способствующей реализации индивидуальных склонностей и стимулирующей творческую активность детей; организация совместной творческой деятельности учителя и учеников как последовательного изменения форм взаимодействия (введение в деятельность; распределенная деятельность; имитированная деятельность; поддержанная деятельность; саморегулированная деятельность; самопобуждаемая деятельность; самоорганизованная деятельность; творческое партнерство), которые обеспечивают постепенное уменьшение педагогического руководства и одновременно развитие способности учеников к саморегуляции творческой активности; осуществление учебно-воспитательного взаимодействия с подростками на принципах диалогического подхода (восприятие воспитанника как равноправного партнера творческой деятельности: безусловно позитивное отношение, уважение к ученику и вера в его потенциальные творческие возможности; личностная открытость и доверие; настроенность на взаимопонимание и творческое сотрудничество; предоставление воспитанникам свободы выбора права на собственную позицию); использование комплекса творческих заданий, которые дифференцируются по критериям проблемы, метода, результата и обеспечивают включение школьников в творческую поисковую деятельность.

В работе установлено, что для формирования в процессе внеклассной работы воспитательной среды, стимулирующей творческую самореализацию подростков, необходимо сочетание трех взаимосвязанных компонентов: пространственно-предметного, социально-психологического и организационно-технологического. Определены требования, которым должен отвечать пространственно-предметный компонент воспитательной среды (гетерогенность и сложность, взаимосвязь функциональных зон, гибкость, и вариативность, индивидуализированность, аутентичность), социально-психологический (свобода творческого самовыражения подростков, взаимопонимание и удовлетворенность взаимоотношениями субъектов воспитательного процесса позитивная эмоциональная включенность учеников в творческую деятельность, участие школьников в выборе и организации различных видов внеклассной деятельности, демонстрация значимыми взрослыми (педагогами) образцов креативного поведения), организационно-технологический (использование проблемных, интерактивных, проектных, игровых технологий, специальных приемов и упражнений, которые снимают психическое напряжение, внутренние

барьеры творческого самовыражения и стимулируют развитие продуктивного воображения, дивергентного мышления и творческой интуиции школьников).

Ключевые слова: творчество, творческие способности, креативность, внеклассная работа, воспитательная среда, совместная творческая деятельность, творческие задания.

Yakubova L. A. Development of creative capabilities of teenagers in the process of extracurricular work of general educational establishments. - Manuscript.

Dissertation for receiving the higher degree of candidate of pedagogical science of subject 13.00.07. - theory and methods of education - Mykoloiv state university named by Vasyl Sukhomlinskiy, Mykoloiv, 2010.

The dissertation is devoted to the problems of formation of teenager's creative personality in the process of extracurricular work of general educational establishments. The work contains results of theoretical and practical analysis of the place and structure of creative capabilities of students of teens is found out. certainly criteria, levels of their formed, possibilities of extracurricular work are exposed on development of creative potential of children.

An author in theory grounded and experimentally checked up the pedagogical terms of development of creative capabilities of students of teens in the process of extracurricular work. An author developed the method of forming of an integral educate environment in the process of extracurricular work, it consists of three components which are linked. It is in detail spatial, socially psychological, organization and technological component. These components stimulate the display of individual inclinations on creative realization of students' nature.

Key words: formation of creative personality, spiritual interaction, teaching and educational process, creation, creative capabilities, extracurricular work, educate environment, joint creative activity, creative tasks.

Підписано до друку 30.12.2009. Формат 30 x 42/4.

Ум. друк. арк. - 0,9. Обл.-вид. арк. - 1,0.

Наклад 100 прим. Зам. № 396, 2009.

Редакційно-видавничий центр ХНУ.

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1